

DİYARBAKIR ZİYA GÖKALP YAZMA ESER KÜTÜPHANESİNDEKİ SARFA DAİR YAZMA ESERLER BİBLİYOGRAFYASI*

Arş. Gör. Rifat IŞIK
Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü
rifatisik@selcuk.edu.tr

Öz

Biz bu çalışmamızda tasnif ve tanzim alanına bir katkı sağlamak amacıyla Diyarbakır Ziya Gökalp Yazma Eser Kütüphanesinde bulunan sarf ilmine dair seksen dokuz eserin bibliyografyasını çıkardık. Söz konusu çalışmamızı yaparken temel olarak Kur'ân-ı Kerîm'in nüzülu ve istinsah tarihinden başlayarak kâğıdın keşfi ve yaygınlaşması, yazma eserlerin tarihi ve tavsifi konusunda kısa bir bilgi verdik. Ardından çalışmamızın asıl konusu olan Diyarbakır Ziya Gökalp Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki sarf ilmine dair eserleri ve bu eserlerin fiziksel özelliklerini muhtasar bir şekilde ele aldık. Bunlara ek olarak bu çalışma, bahsi geçen kütüphanedeki sarf ilmine dair eserlerin müelliflerinin isimleri, bu müelliflerin yaşadığı yüzyıl, içerik olarak benzer nüshaların tekrarı, kütüphane demirbaş numaraları, boyutları, kullanılan kâğıt türü, yazı çeşidi, satır ve sayfa sayıları hususunda bilgiler içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Yazma eser, sarf, bibliyografya, Diyarbakır Ziya Gökalp Yazma Eser Kütüphanesi.

MORPHOLOGY MANUSCRIPTS BIBLIOGRAPHY IN DIYARBAKIR ZIYA GOKALP MANUSCRIPT LIBRARY

Abstract

For contributing to the field of classification and arrangement, we found bibliography of eighty nine works about morphology in Diyarbakır Ziya Gökalp Manuscript Library. While we were doing this work, we provided information about the discovery and dissemination of paper and history of the manuscripts, starting from the revelation of the Qur'an and date of its copy. Then, we examined the main subject of our study "the manuscripts about morphology in Diyarbakır Ziya Gökalp manuscript library and their physical features". Additionally, this work contains information about the authors of manuscripts in the library which we mentioned, the century in which these authors lived, the repetition of similar copies, library inventory numbers, size of the manuscripts, their paper type, their writing type, their number of lines and pages.

Keywords: Manuscript, morphology, bibliography, Diyarbakır Ziya Gökalp Manuscript Library.

* Bu makale, Prof. Dr. Recep DİKİCİ danışmanlığında tamamlanan *Diyarbakır Ziya Gökalp Yazma Eserler Kütüphanesinde Yer Alan Arapça Gramere Dair Eserlerin Tasnif ve Tanzimi* adlı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

GİRİŞ

Atalarımızın bize bıraktığı en değerli miraslardan birisi olan yazma eserler, sosyal bilimler, fen ve sağlık bilimleri gibi alanlarda çok büyük bir öneme sahiptir. Özellikle yüce dinimiz İslâm'ın ortaya çıkması ile beraber yazma eserler sahasında niteliksel ve niceliksel artış kaydeden Müslüman toplumlar, pek çok alanda dünya tarihine mal olmuş önemli isimler ortaya çıkarmışlardır.

Kadim kültür dünyamızın adeta temelini teşkil eden yazma eserler, sahip oldukları bu büyük önem sebebiyle akademik çalışmalarda temel bir fonksiyona sahiptir. Bizim çalışma alanı olarak yazma eserlerin tasnif ve tanzimini seçmemiz, bu alanın önemine binaendir. Arap dili denildiği zaman akla ilk olarak yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim'in gelmesi, bunun yanı sıra Arapçanın pek çok dilin aksine geniş bir coğrafyada kullanılan zengin bir kültür dili olması, bu alanda yapılan çalışmalara ayrı bir önem atfetmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'in inmesi ile birlikte bu ilahi kelamın hatasız bir şekilde yazıya geçirilmesi kuşkusuz en önemli hadiselerden birisi olmuştur (Bilgin 2013: 369). Bu sebeple Hz. Osman, sahâbenin ileri gelenlerinden Zeyd b. Sabit ile Abdullah b. ez-Zubeyr, Said b. el-As ve Abdurrahman b. el-Haris b. Hişâm'ı yanına davet ederek Kur'ân-ı Kerim'in sayfalarının çoğaltılmasını kendilerine emretmiş ve "Zeyd b. Sabit ile bir konuda anlaşmazlığa düşerseniz onu Kureyş dili ile yazınız; çünkü Kur'ân-ı Kerim Kureyş dili ile nazil oldu." şeklinde tavsiyede bulunmuştur. Onlar da bu emir ve talimat çerçevesinde hareket ederek h.30 yılında Kur'ân-ı Kerim'i altı adet çoğaltmışlardır. Hz.Osman bu mushaflardan dördünü, dört büyük eyalet olan Mekke, Basra, Kûfe ve Şam'a göndermiştir. Biri halka diğeri kendine ait olmak üzere Medine'de iki Mushaf bırakmış (Zeydan 2013: 645-646) ve böylece ilk İslâm yazmacılığı başlamıştır.

Ardından yazının daha kolay okunabilmesi için, el-Halil b. Ahmed el-Ferahidi (H 175 / M 791) harekeleme işaretlerini kullanmış ve isimlerdeki i'râb işaretlerini: "raf", "naşb" ve "hafz" olarak; mebni kelimelerdeki harekeleri ise: "zamme", "fetha" ve "kesre" olarak adlandırmıştır. Muzâri meczûm fiilerin sonlarında görülen sükûna da "cezme" adını vermiştir (Furat 1996: 109).

Tüm bu gelişmelere rağmen özellikle kâğıdın keşfinden önce parşömenin pahalı olmasından dolayı yazmacılık oldukça yavaş ilerlemiştir. Ancak Çin'de ms. 1. yüzyıl sonlarında kâğıdın keşfedilmesi, ardından H 751/M 1350 tarihinde Müslümanlar tarafından yapımının öğrenilmesi ve XII. yüzyılda Müslümanlar vasıtasıyla İspanya ve Sicilya'ya oradan da 1492 tarihinde Avrupa'ya geçmesiyle birlikte oldukça hız kazanmıştır (Dalkıran 2013: 207-209).

Kâğıdın yaygınlaşması ile birlikte yazmacılığın kendisi kadar tavsifi de büyük bir önem kazanmıştır. Yazma eserlerin birbirlerinden çoğu konuda farklılıklar arz etmesi, matbu kitaplar gibi her yerde ve her zaman bulunabilen kitaplar olmaması ve sayılarının azlığı dolayısıyla onların tanıtımı ve tavsifi gerekmektedir (Kavakçı

1991: 67). Böylece tavsif edilmiş nüshanın bir başka örneği ile karşılaşıldığında, eserin tamamına bakılmaksızın sadece yapılan tavsif sayesinde müellifi, müstensihî, istinsah tarihi, hat çeşidi, ebadı, kâğıt çeşidi, varak sayısı, baş ve son cümleleri gibi konular hakkında karşılaştırma yapılarak bilgi edinilebilir.

Araplar, yaklaşık yirmi beş yıllık süre zarfında yazma eserlerin neşrine özel bir ilgi göstermiştir. Şarkiyatçılar ise, bir asırdan fazla bir süredir bu mirasın neşrinde ilerleme kaydetmiş ve bu konuda sabit bir metot geliştirmeye çalışmışlardır. Bu açıdan belirli usulleri izleyen kişiler muvaffak olurken herhangi bir metodu takip etmeyen kurumlar ve kişiler ise bu konuda başarısızlığa uğramışlardır. Metin neşrinde kabul edilmiş ortak bir metodun olmaması, bu tip eski metinleri muhafaza eden kurumları, komiteleri ve âlimleri ortak bir usul tespitine sürüklemiştir (el-Muneccid 1996: 245-247). Bu alanın duâyenlerinden birisi olan Fuat Sezgin'in Helmut Ritter'in makalesine yazdığı giriş bölümündeki görüşleri şu şekildedir:

"19. asrın ikinci yarısından bugüne kadar gerek Doğu ve gerekse Batıda Arapça, Osmanlı Türkçesi ve Farsça yazma eserlerin birçok katalogları yayımlanmıştır. Bu muhtelif kataloglarda yazma eserlerin ilimlere göre tasnifi işine esas teşkil eden bölümler birbirleriyle mukayese ve tetkik edildiği zaman şu iki husus göze çarpmaktadır:

1. Arapça, Türkçe ve Farsça yazma eserlerin, ilimlere göre tasnif işinde herkes tarafından kabul edilmiş bulunan müşterek bir esas yoktur.

2. Kataloglarda tasnife esas olarak alınan fasıllar tam ihtiyacı karşılayacak ve yazmaların zaman zaman ortaya çıkardığı müşkülleri giderebilecek bir mükemmeliyete sahip değildir." (Ritter 1958: 201).

Geçmişte farklı alanlarda kaleme alınmış birçok yazma eser olmasına rağmen bunlardan ancak cüzi bir kısmı medrese ve kütüphane gibi kurumlarda hem okutularak hem de muhafaza edilerek günümüze kadar ulaşabilmiştir. Söz konusu bu eserlerin ciddi bir yekûn oluşturacak kısmı ise hala matbu hale getirilmemiş ve tavsifi yapılmamıştır. Bundan dolayı bu eserlerin hangi kütüphanelerde yer aldığı ve içerikleri hakkında net bir bilgi elde edilememektedir (Çağmar 2001: 177).

Tüm bu bilgiler ışığında, bu çalışmada mevzuya hassasiyetle yaklaşarak eser tanıtımında araştırmacılara kolaylık sağlaması açısından eser ve müelliflerinin isimleri Arapça ve Türkçe olarak verilmiştir. Ardından sırasıyla müellifin doğum tarihi, kütüphane demirbaş numarası, eserin ebatı, satır sayısı, varak sayısı ve son olarak hat çeşidi hakkında bilgi aktarılmıştır. Söz konusu eserler tanıtılırken ilk olarak alfabetik sıraya göre dizilmiş, aynı isimde olan eserler ise kendi aralarında kütüphane demirbaş numarasına göre küçükten büyüğe doğru sıralanmıştır. Tüm

gayretlerimize rağmen müellifi bulunamayan eserler, “Yazar bulunamadı” şeklinde belirtilmiştir.

Bu konunun bir benzeri 2001 yılında değerli hocamız “M. Edip Çağmar” tarafından “Diyarbakır İl Halk Kütüphanesinde Bulunan Yazma Eserler (Arap Dili İle İlgili Olanlar)” başlığıyla ele alınmıştır. Bizlere ışık tutan söz konusu bu çalışmaya ek olarak hedefimiz, bu süre zarfında yeni eklenen eserlerin tanıtımını yapmak ve söz konusu bu nüshaları fizikî özellikleri açısından daha ayrıntılı bir şekilde ele almaktır.

SARFA DAİR YAZMA ESERLER

1. ابن قره تبه لى حسين بن مصطفى الايدىنى ; *(Baḥru'l-Kavā'id)*; بحر القواعد ; İbn Karatepelî Hüseyin b. Mustafâ el-Aydînî (ö: 1191/1777); D.No: 107; Eb. 210×155 (150×75); Str.21; Vrk.1b- 82a; Yz. Nesih.

2. ابن قره تبه لى حسين بن مصطفى الايدىنى ; *(Baḥru'l-Kavā'id)*; بحر القواعد ; İbn Karatepelî Hüseyin b. Mustafâ el-Aydînî; D.No: 651/1; Eb. 210×155 (150×70); Str.21; Vrk.1b- 41b; Yz. Nesih kırması.

3. بناء الافعال ; *(Bināu'l-Ef'āl)* (Yazar bulunamadı); D.No: 97/3; Eb. 160×105 (110×55); Str.13; Yz. Talik.

4. بناء الافعال ; *(Bināu'l-Ef'āl)* (Yazar bulunamadı); D.No: 923/4; Eb. 215×158 (145×70); Str.13; Vrk.71b- 79a; Yz. Nesih.

5. درر المنقود فى شرح المقصود ; *(Dureru'l-Menkūd fi Şerḥ'il-Maḳşūd)*; حسن بن حسين ; Hasan b. Hüseyin b. İsmā'il es-Sermārî (ö: 1040/1631); D.No: 1550/3; Eb. 185×130 (130×70); Str.21; Vrk.75b- 112a; Yz. Nesih.

6. بيركيبلى محمد افندى بن پير على ; *(el-Emsiletu'l-Muḥtelife)*; الامثلة المختلفة ; Birgîlî Mehmed Efendî b. Pîr 'Alî (ö: 981/1573); D.No: 694/4; Eb. 210×155; Str. Değişik satırlı; Vrk. 150b- 153a; Yz. Nesih.

7. الامثلة المختلفة ; *(el-Emsiletu'l-Muḥtelife)*; (Yazar bulunamadı); D.No: 722; Eb. 210×155(135×85); Str.6; Vrk.49; Yz. Harekeli nesih.

8. الامثلة المختلفة ; *(el-Emsiletu'l-Muḥtelife)*; (Yazar bulunamadı); D.No: 1659/2; Eb. 190×130(135×70); Str.19; Vrk.49b- 52b; Yz. İnce nesih.

9. كمال باشا زاده شمس الدين احمد بن ; *(el-Felāḥ fî Şerḥ'il-Merāḥ)*; الفلاح فى شرح المراح ; سليمان ; Kemāl Paşazāde Şemseddîn Aḥmed b. Süleymān (ö: 940/1533); D.No: 47; Eb. 205×140 (135×70); Str.19; Vrk.144; Yz. Talik.

10. المراح في شرح الفلاح; (*el-Felāh fī Şerhi'l-Merāh*); عبد الله بن سفر; Abdullah b. Sefer; D.No: 627; Eb. 223×160(140×80); Str.21; Yz. Medrese neshi.

11. حاشية على شرح العزي في التصريف. (*Hāşiyeye 'alā Şerhi'l- 'İzzī fi't-Taşrif*); (Yazar bulunamadı); D.No: 459/2; Eb. 220×160; Str. Değişik satırlı; Vrk.99; Yz. Talik.

12. حاشية على الشافية. (*Hāşiyeye 'ala's-Şāfiye*); عصام الدين ابراهيم بن محمد بن عربشاه; İřāmuddīn İbrāhīm b. Muḥammed b. 'Arabşāh el-İsferāyīnī (ö: 945/1538); D.No: 132/6; Eb. 205×160(150×90); Str. değişik satırlı; Vrk.59b-107a; Yz. Kıрма talik.

13. اعلال التصريف; (*İ'lālu't-Taşrif*); (Yazar bulunamadı); D.No: 955; Eb. 215×155(175×110); Str.29; Vrk.33; Yz. Nesih.

14. امعان الانظار. (*İm 'ānu'l-Enzār*); Birgīlī Mehmed; بركيلى محمد افندى بن پير على; Efendī b. Pīr 'Alī; D.No: 397/1; Eb. 210×150(160×95); Str. 25; Vrk.1b- 11a; Yz. Talik.

15. امعان الانظار. (*İm 'ānu'l-Enzār*); Birgīlī Mehmed; بركيلى محمد افندى بن پير على; Efendī b. Pīr 'Alī; D.No: 647/4; Eb. 210×145(165×90); Str.19; Vrk.128b- 148b; Yz. Nesih.

16. العزي في التصريف; (*el-'İzzī fi't-Taşrif*); (Yazar bulunamadı); D.No: 97/2; Eb. 160×105(110×55); Str.13; Yz. Talik.

17. العزي في التصريف; (*el-'İzzī fi't-Taşrif*); عز الدين ابو الفضائل ابراهيم بن عبد الوهاب; 'İzzeddīn Ebu'l-Fezā'il İbrāhīm b. 'Abdulvehhāb ez-Zencānī (ö: 655/1257); D.No:299/1; Eb. 200×140 (110×60); Str.8; Vrk.1b- 24a; Yz. Nesih.

18. العزي في التصريف; (*el-'İzzī fi't-Taşrif*); عز الدين ابو الفضائل ابراهيم بن عبد الوهاب; 'İzzeddīn Ebu'l-Fezā'il İbrāhīm b. 'Abdulvehhāb ez-Zencānī; D.No: 630/2; Eb. 220×160(145×85); Str.8; Yz. Kıрма neshi.

19. العزي في التصريف; (*el-'İzzī fi't-Taşrif*); عز الدين ابو الفضائل ابراهيم بن عبد الوهاب الزنجاني; 'İzzeddīn Ebu'l-Fezā'il İbrāhīm b. 'Abdulvehhāb ez-Zencānī; D.No: 923/2; Eb. 215×158 (145 ×70); Str.13; Vrk.39b- 53a; Yz. Nesih.

20. كفاية المبتدى. (*Kifāyetu'l-Mubtedī*); Birgīlī Mehmed; بركيلى محمد افندي بن پير على; Efendī b. Pīr 'Alī; D.No: 570; Eb. 205×150(160×85); Str.17; Vrk.10b- 20a; Yz. Kıрма neshi.

21. كفاية المبتدى. (*Kifāyetu'l-Mubtedī*); بركیلی محمد افندي بن پیر علي; Birgīlī Mehmed Efendī b. Pīr 'Alī; D.No: 647/2; Eb. 210×145(150×95); Str.19; Vrk.50b- 62a; Yz. Nesih.

22. كفاية المبتدى. (*Kifāyetu'l-Mubtedī*); بركیلی محمد افندي بن پیر علي; Birgīlī Mehmed Efendī b. Pīr 'Alī; D.No: 651/2; Eb. 210×155(150×85); Str.21; Vrk.42a- 82a; Yz. Bozuk nesih.

23. كفاية المبتدى. (*Kifāyetu'l-Mubtedī*); بركیلی محمد افندي بن پیر علي; Birgīlī Mehmed Efendī b. Pīr 'Alī; D.No: 1538/9; Eb. 220×135(145×70); Str. 19; Vrk.74b- 87b; Yz. Talik.

24. المقصود. (*el-Maḳṣūd*); ابو حنیفة نعمان بن ثابت الكوفی; Ebū Ḥanīfe Nu'mān b. Ṣābit el-Kūfī (ö: 150/767); D.No: 97/4; Eb. 160×105(115×55), Str.13; Vrk.67b- 75a; Yz. Talik.

25. المقصود. (*el-Maḳṣūd*); ابو حنیفة نعمان بن ثابت الكوفی; Ebū Ḥanīfe Nu'mān b. Ṣābit el-Kūfī; D.No: 225/2; Eb. 175×90(105×45); Str.13; Vrk.51b- 68a; Yz. Nesih.

26. المقصود. (*el-Maḳṣūd*); ابو حنیفة نعمان بن ثابت الكوفی; Ebū Ḥanīfe Nu'mān b. Ṣābit el-Kūfī; D.No: 299/2; Eb. 200×140(100×55); Str. Değişik satırlı; Vrk.25b- 55b; Yz. Kirma nesih.

27. المقصود. (*el-Maḳṣūd*); ابو حنیفة نعمان بن ثابت الكوفی; Ebū Ḥanīfe Nu'mān b. Ṣābit el-Kūfī; D.No: 923/3; Eb. 215×158(145 ×70); Str.13; Vrk.54b- 69a; Yz. Nesih.

28. المقصود. (*el-Maḳṣūd*); ولى بن احمد; Velī b. Aḥmed; D.No: 286; Eb. 195×145 (140×85); Str.17; Vrk.102; Yz. Nesih.

29. المقصود. (*el-Maḳṣūd*); ولى بن احمد; Velī b. Aḥmed; D.No: 1721/2; Eb. 190×120 (130×70); Str.19; vrk.23a137b; Yz. Talik kırması.

30. المقصود. (*el-Maḳṣūd*); (Yazar bulunamadı); D.No: 1838; Eb. 185×133 (130×70); Str.15; Vrk.98; Yz. Nestalik.

31. مرايح الارواح. (*Merāḥu'l-Ervāḥ*); احمد بن علي بن مسعود; Aḥmed b. 'Alī b. Mes'ūd (ö: 700/1300); D.No: 24/1; Eb. 155×105 (70×40); Str.7; Vrk.1a- 65a; Yz. Nesih

32. مرايح الارواح. (*Merāḥu'l-Ervāḥ*); احمد بن علي بن مسعود; Aḥmed b. 'Alī b. Mes'ūd; D.No: 97/1; Eb. 160×105 (105×55); Str.13; Vrk.1b- 34a; Yz. Kirma talik.

33. مرايح الارواح. (*Merāḥu'l-Ervāḥ*); احمد بن علي بن مسعود; Aḥmed b. 'Alī b. Mes'ūd; D.No: 155; Eb. 200×140 (150×80); Str.11; Vrk.47; Yz. Talik.

34. *مراح الارواح*; (*Merāḥu'l-Ervāḥ*); احمد بن على بن مسعود; Aḥmed b. 'Alī b. Mes'ūd; D.No: 225/1; Eb. 175×95 (102×133); Str.13; Vrk.2b- 50a; Yz. Nesih.

35. *مراح الارواح*; (*Merāḥu'l-Ervāḥ*); احمد بن على بن مسعود; Aḥmed b. 'Alī b. Mes'ūd; D.No: 439; Eb. 205×130 (140×70); Str.17; Vrk.29; Yz. Nesih.

36. *مراح الارواح*; (*Merāḥu'l-Ervāḥ*); احمد بن على بن مسعود; Aḥmed b. 'Alī b. Mes'ūd; D.No: 701; Eb. 210×140 (130×90); Str.9; Vrk.101; Yz. Nesih.

37. *مراح الارواح*; (*Merāḥu'l-Ervāḥ*); احمد بن على بن مسعود; Aḥmed b. 'Alī b. Mes'ūd; D.No: 741; Eb. 200×145 (150×70); Str.15; Vrk.1b- 34b; Yz. Nesih.

38. *مراح الارواح*; (*Merāḥu'l-Ervāḥ*); احمد بن على بن مسعود; Aḥmed b. 'Alī b. Mes'ūd; D.No: 923/1; Eb. 215×158 (145×70); Str.13; Vrk.1b- 38a; Yz. Nesih.

39. *مراح الارواح*; (*Merāḥu'l-Ervāḥ*); احمد بن على بن مسعود; Aḥmed b. 'Alī b. Mes'ūd; D.No: 1871; Eb. 205×150 (120×75); Str.11; Yz. Bozuk nesih.

40. *المفتاح*; (*el-Miftāḥ*); حسن باشا بن قره علاء الدين على; Ḥasan Pāṣā b. Ḳara 'Alāaddīn 'Alī (ö: 841/1437); D.No: 179/2; Eb. 220×150 (170×85); Str. 23; Vrk.78b- 133b; Yz. Talik.

41. *مستوجبة التشریف بتوضیح شرح التصريف*; (*Mustevcibetu't-Teşrîf bi Tavzîḥ Şerḥi't-Taşrîf*); ابن الحنبلی شمس الدين محمد بن ابراهيم الحلبي; İbnu'l-Hanbelî Şemseddīn Muḥammed b. İbrāhīm el-Halebī (ö: 971/1563); D.No: 250; Eb. 205×135 (130×75); Str.15; Vrk.170; Yz. Kıрма nesih.

42. *رسالة فى نسبة الجمع*; (*Risāle fī Nisbeti'l-Cem'i*); كمال باشا زاده شمس الدين احمد بن سليمان; Kemāl Paşazāde Şemseddīn Aḥmed b. Süleymān; D.No: 730/18; Eb. 210×135(150×75); Str.19; Vrk.117b- 118a; Yz. Nesih.

43. *رسالة فى التصريف*; (*Risāle fit-Taşrîf*); (Yazar bulunamadı); D.No: 69/2; Eb. 220×155 (135×70); Str.19; Vrk.54a- 60a; Yz. Nesih.

44. *الرسالة الاشتقاقية*; (*er-Risāletu'l-İştikākiyye*); (Yazar bulunamadı); D.No: 1654; Eb. 210×150 (145×75); Str.21; Vrk.20; Yz. Bozuk nesih.

45. *الرسالة الولدية*; (*er-Risāletu'l-Velediyye*); سجاقلی زاده محمد بن ابى بكر المرعشى; Saçaklızāde Muḥammed b. Ebī Bekr el-Mar'aşī (ö: 1145/1732); D.No: 1657/9; Eb.210×153(140×65); Str.23; Vrk.46b- 53a; Yz. Talik.

46. *رسالة الصرف*; (*Risāletu'l-Şarf*); (Yazar bulunamadı); D.No: 1550/2; Eb. 185×130(130×75); Str.21; Vrk.66b- 74b; Yz. Talik.

47. روح الشروح; (*Rūhu's-Şurūh*); محمد افندی العیسی تیروی; Meḥmed Efendī el-'Ayşī Tīrevī (ö: 1061/1651); D.No: 105/2; Eb. 205×140 (165×75); Str.23; Vrk.58b-90b; Yz. Nesih kırması.

48. روح الشروح; (*Rūhu's-Şurūh*); محمد افندی العیسی تیروی; Meḥmed Efendī el-'Ayşī Tīrevī; D.No: 236; Eb. 190×145 (145×90); Str.15; Vrk.45; Yz. Bozuk nesih.

49. روح الشروح; (*Rūhu's-Şurūh*); محمد افندی العیسی تیروی; Meḥmed Efendī el-'Ayşī Tīrevī; D.No: 391/1; Eb. 205×150 (150×85); Str.17; Vrk.1b- 65b; Yz. Nesih.

50. روح الشروح; (*Rūhu's-Şurūh*); محمد افندی العیسی تیروی; Meḥmed Efendī el-'Ayşī Tīrevī; D.No: 651/1; Eb. 210×155 (160×85); Str.21; Vrk.84b- 116a; Bozuk nesih.

51. الشافية; (*eş-Şāfiye*); ابن حاجب جمال الدين ابو عمرو عثمان بن عمر Cemāleddīn Ebū 'Amr 'Oşmān b. 'Ömer (ö: 646/1249); D.No: 456/2; Eb. 210×160 (155×80); Str.9; Vrk.101b- 148a; Yz. Kısmen harekeli nesih.

52. الشافية; (*eş-Şāfiye*); ابن حاجب جمال الدين ابو عمرو عثمان بن عمر Cemāleddīn Ebū 'Amr 'Oşmān b. 'Ömer; D.No: 533; Eb. 220×165 (120×70); Str.7; Vrk.50; Yz. Talik.

53. شرح بناء الافعال; (*Şerḥ-u Bināi'l-Ef'āl*); عبد الغنى افندی; 'Abdulḡanī Efendī (ö: 995/1586); D.No: 105/3; Eb. 205×140(150×80); Str.23; Vrk.91b- 102b; Yz. Nesih kırması.

54. شرح بناء الافعال; (*Şerḥ-u Bināi'l-Ef'āl*); مصلح الدين مصطفى بن شعبان سروري; Muşliḡuddīn Muştafā b. Şa'bān Surūrī (ö: 969/1562); D.No: 668; Eb. 210×150(150×65); Str.17; Vrk.25; Yz. Talik.

55. شرح بناء الافعال; (*Şerḥ-u Bināi'l-Ef'āl*); (Yazar bulunamadı); D.No: 709; Eb. 212×149 (140×90); Str.15; Vrk.31; Yz. Kırmalı talik.

56. شرح بناء الافعال; (*Şerḥ-u Bināi'l-Ef'āl*); (Yazar bulunamadı); D.No: 1701/2; Eb. 185×115 (150×60); Str.21; Vrk.69b- 82b; Yz. Kırmalı talik.

57. شرح الامثلة المختلفة; (*Şerḥu'l-Emsiletī'l-Muḡtelifē*); مصلح الدين مصطفى بن شعبان سروري; Muşliḡuddīn Muştafā b. Şa'bān Surūrī; D.No: 105/4; Eb. 205×140 (165×90), Str.23; Vrk.107b- 11b; Yz. Nesih kırması.

58. شرح الأمثلة المختلفة; (*Şerḥu'l-Emsiletī'l-Muḡtelifē*); محمد بن سليمان كفوى; Meḥmed b. Süleymān Kefevī; D.No: 105/5; Eb. 205×140 (170×90); Str.23; Vrk.11b- 114b; Yz. Nesih kırması.

59. شرح الامثلة المختلفة. (Şerḥu'l-Emsiletî'l-Muhtelif); بركلی محمد افندی بن پیر علی; Birgîlî Mehmed Efendî b. Pîr 'Alî; D.No: 694/3; Eb. 210×155(140×95); Str. 25; Vrk.144b- 149a; Yz. Nesih.

60. شرح الامثلة المختلفة. (Şerḥu'l-Emsiletî'l-Muhtelif); مصلح الدین مصطفی بن سروری; Muşliḥuddîn Muştafâ b. Şa'bân Surūrî; D.No: 1701/3; Eb. 185×115 (155×75); Str.21; 86b- 93a; Yz. Kıрма nesih.

61. السيد الشريف على بن محمد بن على (Şerḥu'l 'İzzî fi't-Taşrif); شرح العزي في التصريف; es-Seyyid eş-Şerîf 'Alî b. Muḥammed b. 'Alî el-Curcânî (ö: 816/1413); D.No: 105/1; Eb. 205×140 (145×75); Str.19; Vrk.1b- 52b; Yz. Nesih ve talik.

62. سعد الدين مسعود بن عمر التفتازانى (Şerḥu'l 'İzzî fi't-Taşrif); شرح العزي في التصريف. Sa'deddîn Mes'ud b. 'Ömer et-Taftâzânî (ö: 793/1390); D.No: 204/2; Eb. 210×155 (150×75); Str.21; Vrk.39b- 93a; Yz. Talik.

63. سعد الدين مسعود بن عمر التفتازانى (Şerḥu'l 'İzzî fi't-Taşrif); (Yazar bulunamadı); D.No: 204/3; Eb. 210×155 (150×80); Str.25; Vrk.95b- 169a; Yz. Talik.

64. سعد الدين مسعود بن عمر التفتازانى (Şerḥu'l 'İzzî fi't-Taşrif); شرح العزي في التصريف. Sa'deddîn Mes'ud b. 'Ömer et-Taftâzânî; D.No: 391/2; Eb. 205×150(150×70); Str.13, Vrk.69b- 170a; Yz. Talik.

65. سعد الدين مسعود بن عمر التفتازانى (Şerḥu'l 'İzzî fi't-Taşrif) شرح العزي في التصريف. Sa'deddîn Mes'ud b. 'Ömer et-Taftâzânî; D.No: 459/1; Eb. 220×160 (145×70); Str.11; Vrk.99; Yz. Talik.

66. سعد الدين مسعود بن عمر التفتازانى (Şerḥu'l 'İzzî fi't-Taşrif); شرح العزي في التصريف. Sa'deddîn Mes'ud b. 'Ömer et-Taftâzânî; D.No: 630/1; Eb. (220×160); Str. Değişik satırlı; Vrk.1b- 91b; Yz. Nesih ve nesih kırması

67. سعد الدين مسعود بن عمر التفتازانى (Şerḥu'l 'İzzî fi't-Taşrif); شرح العزي في التصريف. Sa'deddîn Mes'ud b. 'Ömer et-Taftâzânî; D.No: 647/3; Eb. 210×145 (160×90); Str. 19; Vrk.64b- 126a; Yz. Nesih.

68. سعد الدين مسعود بن عمر التفتازانى (Şerḥu'l 'İzzî fi't-Taşrif); شرح العزي في التصريف. Sa'deddîn Mes'ud b. 'Ömer et-Taftâzânî; D.No: 1550/1; Eb. 185×130 (130×75); Str.21; Vrk.1+2b- 65b; Yz. Talik.

69. شرح كفاية المبتدى (Şerḥ-u Kifāyeti'l-Mubtedî); محمد بن بكر البهسنى; Muḥammed b. Bekr el-Behisnî; D.No: 647/1; Eb. 210×145 (150×95); Str.23; Vrk.1b- 49a; Nesih.

70. شرح لب الالباب فى علم الاعراب. (Şerh-u Lubbi'l-Elbāb fī 'İlmi'l- 'İrāb); محمد بن
Muḥammed b. Muḥammed b. Aḥmed el-İsferānī; D.No: 21;
Eb. 170×130 (105×75); Str.19; Vrk.289; Yz. Kıрма talik.

71. شرح لب الالباب فى علم الاعراب. (Şerh-u Lubbi'l-Elbāb fī 'İlmi'l- 'İrāb); جمال الدين
Cemāleddīn 'Abdullāh b. Muḥammed Nokrakār (ö:
776/1374); D.No: 171; Eb. 190×140 (130×100); Str.17; Vrk.240; Yz. Nestalik.

72. شرح لب الالباب فى علم الاعراب. (Şerh-u Lubbi'l-Elbāb fī 'İlmi'l- 'İrāb); (Yazar
bulunamadı); D.No: 898; Eb. 210×127 (150×72); Str. Değişik satırlı; Yz. Kıрма
talik.

73. شرح المراح الارواح. (Şerhu'l Merāhi'l-Ervāh); ديكقوز شمس الدين احمد بن عبد الله رومى;
Diñkoz Şemseddīn Aḥmed b. 'Abdullah Rūmī (ö: 860/1455); D.No: 179/1; Eb.
220×150 (170×85); Str.23; Vrk.1b- 76b; Yz. Nesih.

74. شرح المراح الارواح. (Şerhu'l Merāhi'l-Ervāh); ديكقوز شمس الدين احمد بن عبد الله
رومى; Diñkoz Şemseddīn Aḥmed b. 'Abdullah Rūmī; D.No: 204/1; Eb. 210×155
(145×75); Str.21; Yz. Nesih.

75. شرح المراح الارواح. (Şerhu'l-Merāhi'l-Ervāh); حسن باشا بن قره علاء الدين على
Ḥasan Pāşā b. Kara 'Alāaddīn 'Alī (ö: 841/1437); D.No: 685; Eb.
210×150(160×105); Str.23; Vrk.82; Yz. Nesih kırması.

76. شرح المراح الارواح. (Şerhu'l- Merāhi'l-Ervāh); ديكقوز احمد شمس الدين بن عبد الله
بروسوى; Diñkoz Aḥmed Şemseddīn b. 'Abdullah Burūsevī (ö: 855/1451); D.No:
718; Eb. 210×140(130×90); Str.19-21; Vrk.97; Yz. Talik ve nesih kırması.

77. شرح المراح الارواح. (Şerhu'l- Merāhi'l-Ervāh); ديكقوز شمس الدين احمد بن عبد الله
رومى; Diñkoz Şemseddīn Aḥmed b. 'Abdullah Rūmī; D.No: 738; Eb. 180×145
(125×65); Str.15; Vrk.115; Yz. Talik.

78. شرح المراح الارواح. (Şerhu'l Merāhi'l-Ervāh); (Yazar bulunamadı); D.No:
825; Eb. 210×150(150×80); Str.17;Vrk.76; Yz. Talik.

79. شرح المراح الارواح. (Şerhu'l Merāhi'l-Ervāh); ديكقوز شمس الدين احمد بن عبد الله
رومى; Diñkoz Şemseddīn Aḥmed b. 'Abdullah Rūmī; D.No:1668/1; Eb. 200×150
(150×80); Str.19; Vrk.1b- 117a; Yz. Nesih kırması.

80. شرح المراح الارواح; (*Şerhu'l Merāhī'l-Ervāh*); ديكقوز شمس الدين احمد بن عبد الله رومى; Diñkoz Şemseddīn Aḥmed b. 'Abdullah Rūmī; D.No: 1722; Eb. 195×140 (140×70); Str.11; Vrk.348; Yz. Bozuk nesih.

81. شرح المراح الارواح; (*Şerhu'l Merāhī'l-Ervāh*); ديكقوز شمس الدين احمد بن عبد الله رومى; Diñkoz Şemseddīn Aḥmed b. 'Abdullah Rūmī; D.No: 1818; Eb. 212×165 (160×65); Str.12; Vrk 117; Yz. Talik.

82. شرح النفحة الوردية; (*Şerhu'n-Nefḥatī'l-Verdiyye*); زين الدين عمر بن مظفر الوردى; Zeyneddīn 'Ömer b. Muẓaffer el-Verdī (ö: 749/1349); D.No: 277; Eb. 180×140 (125×90); Str.13; Vrk.87; Yz. Kıрма nesih.

83. شرح الشافية فى التصريف; (*Şerhu'ş- Şāfiye fi't-Taşrif*); جمال الدين عبد الله بن محمد نقره كار; Cemāleddīn 'Abdullāh b. Muḥammed Noḳrakār; D.No: 61; Eb. 210×140 (160×80); Str.19; Vrk.251; Yz. Kıрма nesih.

84. شرح الشافية فى التصريف; (*Şerhu'ş- Şāfiye fi't-Taşrif*); جمال الدين عبد الله بن محمد نقره كار; Cemāleddīn 'Abdullāh b. Muḥammed Noḳrakār; D.No: 170; Eb. 200×130 (155×70); Str.22; Vrk.149; Yz. Kıрма nesih.

85. شرح الشافية فى التصريف; (*Şerhu'ş- Şāfiye fi't-Taşrif*); جمال الدين عبد الله بن محمد نقره كار; Cemāleddīn 'Abdullāh b. Muḥammed Noḳrakār; D.No: 694/1; Eb. 210×160 (145×90); Str. 25; Vrk. III+4b-91b.

86. شرح الشافية فى التصريف; (*Şerhu'ş- Şāfiye fi't-Taşrif*); جمال الدين عبد الله بن محمد نقره كار; Cemāleddīn 'Abdullāh b. Muḥammed Noḳrakār; D.No: 1484/1; Eb. 210×145 (150×90); Str.21; Vrk.1b- 10b; Yz. Kıрма talik.

87. تبيين القواعد فى تميم الفوائد; (*Tebyñu'l-Ḳavā'id fī Temñmi'l-Fevā'id*); احمد بن علاء الدين; Aḥmed b. 'Alāeddīn; D.No: 1431; Eb. 270×180(180×115); Str.19; Vrk.1b-119a; Yz. Kıрма nesih.

88. تركيب عزي; (*Terkīb-u 'İzzi*); (Yazar bulunamadı); D.No: 1949; Eb. 165×110 (130×85); Str. Değişik satırlı; Vrk.1b- 47a; Yz. Nesih.

89. ضياء القلوب و تنوير المقصود; (*Žiyā'u'l-Ḳulūb ve Tenvñru'l-Maḳşūd*); (Yazar bulunamadı); D.No: 1657/8; Eb. 210×153 (165×110); Str.25; Vrk.34b- 38b; Yz. Bozuk nesih.

SONUÇ

El emeği ve büyük zahmetler sonucu ortaya çıkan yazma eserler, şüphesiz matbu eserlerle aynı değere sahip değildirler. Matbu olan eserlerin bir nüshası, aynı eserin diğer nüshalarıyla benzerlik arz ederken, bu benzerliğin el yazması eserlerde olması söz konusu değildir. Nitekim aynı müstensih tarafından kaleme alınmış olan yazma eserler arasında dahi farklılıklar mevcuttur. Bundan dolayı her bir el yazması eser, kendisine has bir özelliğe sahiptir.

Tüm bunlardan ötürü yazma eserlerde, yazım ve harekeleme hataları artmış ve güvenilir bir yazma eserin bulunması daha büyük bir önem kazanmıştır. Bu açıdan nüshaların güvenilirliği konusundaki şüpheleri gidermek amacıyla yapılan araştırma ve incelemeler bir hayli ehemmiyet kazanmıştır.

Bizim, “Diyarbakır Ziya Gökalp Yazma Eserler Kütüphanesindeki Sarf İlmine Dair Eserler Bibliyografyası” başlıklı bu çalışmamız bu alanda yapılması gereken araştırmalara mütevazı bir katkıdır.

Bu makalede seksen dokuz eserden on sekiz tanesinin yazarı tüm çabalarımıza rağmen bulunamamış olup kalan eserlerin müellifleri tespit edilmiştir. Bununla birlikte eserlerini incelediğimiz müelliflerin en eskisi sekizinci yüzyıl, en yenisi on sekizinci yüzyıl olmakla birlikte, çoğunluğunun on dört ve on altıncı yüzyıllarda yoğunlaştığı görülmektedir.

Diyarbakır Ziya Gökalp Yazma Eserler Kütüphanesindeki sarf ilmine dair eserlerin yarıdan fazlasının tekrar olduğu tespit ettiğimiz hususlar arasında yer almaktadır. Örneğin Ahmed b. Ali b. Mesud’un kaleminden çıkmış olan “*Merāhu'l-Ervāh*” başlıklı eserin dokuz adet nüshası tespit edilmiştir. Bunun yanısıra çok yönlü âlimlerden birisi olan Sadeddin Mesud b. Ömer et-Taftazani’nin, “*Şerhu'l-İzzī fi't-Taşrif*” başlıklı eserinin altı farklı nüshası bahsi geçen yazma eserler kütüphanesinde yer almaktadır. Tespit edilen bu nüshaların çoğunluğu ise farklı müstensihler tarafından farklı zamanlarda istinsah edilmiştir.

Sonuç olarak ülkemizde son yıllarda Doğu Dilleri ve Edebiyatları alanında yapılan ilmi çalışmaların sayısı her ne kadar artmış olsa da, üzerinde çalışılması gereken konu ve eserlerin sayısının yekûnu da aşikârdır. Bu minvalde çalışmamızın tahkik, metin inceleme, bibliyografya vb. alanlarda çalışacak olanları bilgilendirme ve ön fikir oluşturma temennisini taşımaktayız.

SUMMARY

Manuscripts are combinations of ink, paper and smell of bookbinding. These precious artifacts, which are great historical heritages, give us important information about the history, culture and structure of the period in which they were written. These manuscripts which are the first hand sources of our cultural history, are very precious treasures for those studying in this field and today's world of science.

For contributing to the field of classification and arrangement, we found bibliographies of eighty nine works about morphology in Diyarbakır Ziya Gökalp manuscript library. While we were doing this work, we provided information about the discovery and dissemination of paper and the history of the manuscripts starting from the revelation of the Qur'an and date of its copy. After this, we examined the main subject of our study "the manuscripts about morphology in Diyarbakır Ziya Gökalp manuscript library and their physical features".

At the end of this study, eighty nine manuscripts about morphology were determined. We think that some of them are suitable for verification. The eighty nine works, which we examined in this article, were classified and arranged for researchers. In these eighty nine manuscripts, which we have examined, there are some works whose authors haven't been determined. But the majority of authors take place in our study. On the other hand there are authors, that we examined, from the eighth century to the eighteenth century. The majority of these authors lived in the fourteenth and the sixteenth century.

This work contains information about the authors of manuscripts in the library which we mentioned, the century in which these authors lived, the repetition of similar copies, library inventory numbers, size of the manuscripts, their paper type, their writing type, the number of their lines and pages.

As a result, although in our country the number of scientific studies on Eastern Languages and Literatures has increased in recent years, it is obvious that there still exists quite a lot of areas and works that should be studied.

Within this scope, we expect our study to inform and inspire researchers who study literary criticism, textual criticism, bibliography, etc.

KAYNAKÇA

- BİLGİN, Orhan (2013). "Yazma". *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* C. XLIII. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 369-373.
- ÇAĞMAR, M. Edip (2001). "Diyarbakır İl Halk Kütüphanesinde Bulunan Yazma Eserler (Arap Dili ile İlgili Olanlar)". *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* II (3): 177-193.
- DALKIRAN, Ömer (2013). "Kitabın Tarihi". *Türk Kütüphaneciliği* XXVII (1): 201-213.
- EL-MUNECCİD, Salâhuddîn (1966). "Arapça Yazmaların Neşir Kaideleri". çev. Mehmed Hatipoğlu. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XIV (1): 245-262.
- FURAT, Ahmet Subhi (1996). *Arap Edebiyatı Tarihi C. I. (Başlangıçtan XVI. Asra Kadar)*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- İŞİK, Rıfat (2015). *Diyarbakır Ziya Gökalp Yazma Eserler Kütüphanesinde Yer Alan Arapça Gramere Dair Eserlerin Tasnif ve Tanzimi*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Ü.
- KAVAKCI, Yusuf Ziya (1991). *İslâm Araştırmalarında Usûl*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.
- RITTER, Helmut (1958). "Arapça, Türkçe ve Farsça Yazma Eserlerin İlimlere Göre Tasnifi ". haz. Fuat Sezgin. *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi* II (2-4): 201-208.
- ZEYDÂN, Corcî (2013). *İslâm Uygarlıkları Tarihi C. I*. İstanbul: İletişim Yay.